

Ketâibü a'lâmi'l-abyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-mubtâr,
Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî

Giriş: Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî'nin Kısa Hayatı:

Ketâibü a'lâmi'l-abyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-mubtâr, Osmanlı âlimlerinden Sinop kadısı ve mutasavvıf Mahmud b. Süleyman el-Kefevî'ye (ö. 990/1582) ait Hanefî mezhebi fakihlerinin biyografisini içeren bir kitaptır. Müellif, Kırım bölgesinde bir liman şehri olan Kefe'lidir.¹ 920/1520 yılında doğdu, ilk tahsilini doğduğu topraklarda yaptı, ardından Kânûnî Sultan Süleyman döneminde ilim tahsili için İstanbul'a seyahat etti. Ebubekir el-Kefevî'den tasavvuf terbiyesi alan Mahmud el-Kefevî, İslâmî ilimlerin muhtelif alanlarını İstanbul'un üstatlarından tahsil etti. Örneğin, Kaplıca (Bursa) Müderrisi Kâdîzâde, Sahn-ı Semân (Fâtih) müderrisi Abdurrahmân ve Anadolu kazaskeri Mâlûl Emir Efendilerin ders halkalarına katıldı.

Tahsil sonrası ilk olarak İstanbul Molla Gürânî Medresesine müderris tayin edildi ardından kendi talebiyle Rumeli sancağına bağlı olarak kadı atanmak istedi. Birkaç kez müfettiş-i emval ve kadı olarak memleketi Kefe'ye gitti, sonraları eşinin memleketi Sinop'a kadı olarak atandı. Sinop'un Alâeddîn Medresesinde fetva ve dersler verdi. Vefatının hicri 989, 990 ve 997'de İstanbul'da yahut Sinop'ta gerçekleştiğine dair muhtelif nakiller mevcutsa da kabri Sinop'ta kendisinin inşâ ettirdiği Kefevî camiînin haziresinde bulunmaktadır.

Kefevî'nin en önemli eseri bu yazıda tanıtılan *Ketâib*'dir. Bu eserinde ashâb-ı kirâm ve tabiînin bazılarıyla Ebû Hanîfe ve onun ilim silsilesi takip edilmek suretiyle müellifin kendi dönemine kadar olan talebeleri ve Hanefî fakihlerinin hayatlarına yer vermiştir.²

1 Kefe, Sinop'un tam karşı tarafından Ukrayna'nın Kırım yarımadasının güneydoğu kıyısında yer alan bir liman şehridir.

2 Özel, Ahmet, "Kefevî, Mahmud b. Süleyman", *DİA*, XXV, 185-186; Mahmud b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâibü 'alâmi'l-abyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-mubtâr*, 1/9-13; <http://biriz.biz/evliyalari/MahmudKefevi.htm> (12.09.2018, 15:35)

I. *Ketâib*'in Telif Sebebi?

Kefevî'nin bu eserini Hanefî tabakat literatürü eserlerinden farklı kılan bazı unsurlar vardır. Örneğin kitabına tabâkat değil de *ketîbe*'nin çoğulu olan *ketâib* ismini vermesi, eserine ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlaması, ilk bölümde unvan, burhan, erkân ve sultan başlıkları açması bu eseri tabakat türü eserlerden farklı kılmaktadır. Kefevî kendisi bu eseri yazma nedenini anlatırken, bazı kimselerin Hanefî fakihlerini yeterince tanımadıklarını, fakihler arasındaki ilişkilerin bilinmediğini ve taklit ehli ile içtihat ehli arasındaki farkın fark edilmediğini söyler. Bu gibi gerekçelerle eseri kaleme aldığını belirtir. Nitekim eserinde Ebû Hanîfe'den başlayarak kendi zamanına kadar uzanan fakihler arasındaki bir tür hoca-talebe ilişkilerini ortaya koymaya azami gayret göstermiştir. Hakeza mukallit ve müçtehit fukaha ayırımına da özen göstermektedir.

II. Eserin Adı

Kefevî eserinin mukaddimesinde yazılış nedenine değinirken “Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr ve tabakâtü zevi'l-fütyâ ve kudâti'l-a'sâr” isimli bir eser kaleme almaya teşvik edildiğini kaydeder. Önceleri bu esere müellif tarafından yukarıdaki gibi bir isim düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Kitabın sonundaki “hâtimetü'l-kitâb câmi'atü'l-ğarâib” başlıklı bölümde ise müellif eserini “A'lâmi'l-ahyâr ve mahbûbi kulûbi e'izzeti ve meşâyihî kibâr fî cemâ'î'l-bilâd ve'd-diyâr ve tabakâti eimme ve dîn ridvânüllahi aleyhim ecma'in” şeklinde isimlendirir. Lakin şu kesin bir husustur ki müellif ilk verdiğimiz ismi kaydettiği aynı mukaddime eserinden “Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr” ismiyle isimlendirilmiş bir kitap olarak bahseder ki eserin son isminin bu olduğu hususu böylelikle netlik kazanmaktadır.³

III. Eserin İçerik Tahlili

Müellif eserinin, kendisinden evvel yaşamış tabakat yazarlarının yazım tarzlarından farklı bazı özellikleri barındırdığını söyler. Müellifin eserin içeriğine dair söylediklerini de dikkate alarak eserin bazı özelliklerini şöyle sıralamamız mümkündür:

3 Kefevî, *Ketâib*, 1/33-34; 4/530.

- Dönem ve tabakalarına riayet etmekle birlikte, senetleri ve ‘an‘analarıyla mütekkaddim ve müteahhir meşâyihî muhtevidir.
- Mukallit ve müçtehit âlimlerden, bölge ve şehir kadılarından ve her dönemin fakihlerinden birçok şahsın biyografisine yer verilmiştir.
- Meşhur fetva kitaplarında biyografilerine yer verilen şahısların kendilerinden nakledilen garip meseleler hayatlarının ardına bitleştirilmiş, bu şahıslar hakkında şaşkınlık uyandıracak hikâyelerin kendi zamanındaki âlimlerden ve diğer ulemeden dinlenilmiş olanları biyografilerine eklenmiştir.
- Yukarıdaki maddeleri içeren bu yazım tarzı eserde mezhep imamı Ebû Hanîfe’ye ve sonrasında Hz. Peygamber’e (a.s.) kadar uygulanmıştır.⁴
- Eser bir giriş, sahabe, tabiin ve mezhep imamlarına verilen üç müstakil ketîbe ve Hanefi fakihlerine yer verilen yirmi iki ketîbeden oluşmaktadır.
- Eserin giriş bölümü *el-unvân*, *el-burbân*, *es-sultân* ve *el-erkân*’dan oluşan dört başlığı muhtevidir.
- Kısa bir içtihat, fıkıh ve mezhepler tarihine yer verilen giriş bölümünde Hanefi mezhebindeki *ashab*’ın beş muhtelif tabakada mütalaa edileceği kaydedilmiştir.
- Bu tabakalandırmada ilk sırada mezhebin mütekkaddim ashabı, ikinci sırada müteahhirinin büyükleri, üçüncü sırada mukallitlerden tahric ashabı, dördüncü sırada mukallitlerden tercih ashabı, beşinci sırada ise mezhepteki fikhî görüşlerin akvâ, kavî ve zayıf olanlarını, zâhirü’l-mezhep, zâhirü’r-rivâye ve nâdirü’r-rivâye olanlarını temyiz edecek kişi isimleri zikredilmektedir. Ardından gelen grubu ise kendi dönemlerinin fakihlerini ve âlimlerini taklit edecek insanların oluşturduğu ifade edilmektedir.
- el-Burhan başlığına geçilmezden evvel son olarak Semerkant, Belh, Buhara, Irak gibi bölge Hanefîliği üzerine kısa bir tarih bilgisinin verildiği görülmektedir ki bu bölüm kanımızca el-Unvân diye isimlendirilen bölümdür.
- el-Burhân bölümünde ayetler ve hadisler üzerinden dinin tebliği, hikmetin ne olduğu, şeriat ve fikhın ise bir grup tarafından devamlı bir şekilde tedris edilmesinin lüzumu ve sevâd-ı azam olan necip milletinin devam ettiği anlatılmaktadır.

4 Kefevî, *a.g.e.*, 1/33-34.

- el-Erkân bölümünde ise Hz. Peygamber'in (a.s.) üstünlüğü üzerindeki ittifak, melekler ile peygamberler arasındaki üstünlük tartışmaları, şeriat, siyaset ve memleket idarelerine peygamberlerin gönderilmesi, peygamberliği ihtilafli olanlar anlatılmıştır. Yanı sıra aynı bölümde içtihadın ne olduğu, içtihatla sabit olanlar kitap ve sünnet ile sabit olan hükümler arasındaki farklar, usulün ne olduğu, Kur'an, İncil ve Tevrat'ın içerdikleri hükümler ve kutsal kitapların şeriat, fıkıh ve siyaset hükümlerini içerip içermedikleri hususlarına yer verilmiştir.
- Hz. Âdem'den, Hz. Peygamber'e (a.s.) kadar isimleri Kur'an'da ya da diğer kaynaklarda zikredilen peygamberlerin yirmi dördünün hayatlarına da değinilmiştir. Bu peygamberlerin yalnızca tanındıkları en önemli özelliklerini belirtmeye çalışması ise Kefevî'nin hal tercümesi yazımındaki şahsi üsluplarından biri olarak görülmelidir.
- Kefevî'nin, *es-Sultân* konusunun başlığını "Sultânü ketâibi a'lâmî'l-ahyâr" olarak belirlemesi de göstermektedir ki yazar ketîbelerde isimlerine yer vereceklerinin sultânı (en üstün ve ilk olanı) hakkındaki bilgileri bu bölümde derleyecektir. Nitekim bu bölümde Hz. Peygamber'den bahseder. O'nun ilim ve hikmet sahibi, hidayet kaynağı, vahyin muhatabı ve Rabbinin ayetlerini gören kişi olduğunu Kur'an'dan delillerle ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in (a.s.), arkadaşlarından bazısını muhtelif bölgelere vali, kadı ve emir olarak atadığına da yer verir ve kadılık şartlarına, sahâbilerin sayısına da burada değinmektedir.
- Giriş bölümündeki dört başlıktan sonra üç müstakil ketîbe ve ardından Hanefî fakihlerinin biyografilerine yer verilen yirmi iki ketîbeye geçilmiştir.

Bir Hanefî tabakat kitabı olan ve Osmanlı kadısı tarafından kaleme alınan bu esere *bölük/bölüm* anlamına gelen *ketîbe* isminin verilmesi ve içeriğin bu kelimenin mazmunuyla tertip edilmesi yazarın bu eserdeki tercüme-i halleri yazarken ilmi bir silsileyi takip edeceğinin işaretleri sayılabilir. Şöyle ki yazar, ilmin kendisine dayandığı isimler ve ilim sahibi bu kişilerin kendilerinden okumuş öğrencileri zikrederek bir hiyerarşik sistemi uygulamayı planlamaktadır. Nitekim eserde tercüme-i hallerine yer verileceklere Hanefî mezhebinin kurucu imamı İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe ile başlar. Ondan ilim almış öğrencilerin başlattığı bu ilim silsilesine de riayet ederek Hanefî mezhebindeki fakihlere yer verir. Fakat ilk olarak dinin mübelliği Hz. Peygamber'in (a.s.) öğrencileri ve ar-

kadaşları olan sahâbe-i kirâmı bir ketîbe başlığı altında kaydeden müellif yirmi yedi sahâbînin hayatına yer vermiştir. Ardından tâbîînin kırk üçünün ismini ve hayatını zikretmiştir. İlim ve fıkıh hiyerarşisinde sahâbe ve tâbîînin ardından ümmetin önderleri ve mezhep imamlarının on üçünün biyografileri de müstakil bir ketîbe başlığı altında zikredilmiştir.

Kefevî'nin en önemli kaynaklarını Kureşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâbirü'l-mudiyye fi tabakâti'l-hanefiye'si* ile İbni Kutluboga'nın (ö. 879/1474) *Tâcü't-terâcim*'inin oluşturduğu görülmektedir. Müellifin eserin yazımı aşamasında Hanefî fetâvâ, nevâzil ve vâkıât kitaplarından fişlemeler yaptığı söylenebilir. Ebû Bekir el-Hassâf'ın (ö. 261/875) başta *Edebü'l-kâdî'si* olmak üzere diğer eserleri, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) eserleri, Nâtîfî'nin (ö. 446/1054) *el-Encnâs ve'l-furûk*'u ve Vâkî'ât'ı ile Saymerî'nin (ö. 436/1045) eserleri ilk ketîbe-lerde kendilerinden çok fazla istifade edilen kaynaklar arasındadır. Fakihlerden Sem'ânî (ö. 562/1166), Kâdîhân (ö. 592/1196), Sadrüşşehîd (ö. 536/1141), Kerderî (ö. 642/1244), Zendüvestî (ö. 400/1010) gibi âlimlerden çok fazla alıntılarda bulunan müellif *Fetâva't-Tatarhâniyye*, *Fetâva'z-Zabîriyye*, *Cevâbirü'l-fetâvâ*, *Hulâsatü'l-fetâvâ* gibi kaynakları da çok fazla kullanmaktadır. Kefevî, belki de diğer tabakat eserlerinde bulunmayan bir şey olarak biyografisini verdiği fakihle alakalı Hanefî fıkıh ve usûl kitaplarında aktarılan, kaynaklara bir türlü geçmiş olan birçok kıssa, garip hikâyeler ve ilginç anekdotlarda bulunmaktadır. Örneğin bir Osmanlı fakîhinin para vakıflarıyla alakalı bir fetvasını -birden fazla sayfa tutsa da- olduğu gibi alıntılarla yer vermekte, bir başka âlimin enteresan kerametlerini de eserine not etmektedir. Bunu fıkıh, usul, tabakat, tarih, tasavvuf, biyografi ve bibliyografik eserlerden, zâhirür-rivâye ve nevâdirlerden alıntılarda bulunarak yapmaktadır. Bu biyografiler kimi zaman yarım sayfa ile bir sayfa kadar kısa, kimi zaman ise sayfalarca uzun olabilmektedir. Ama şu söylenebilir ki eserde ortalama bir biyografi iki ila üç sayfa arasında yer tutmaktadır. Eserin yazım dili Arapça olsa da iyi derecede Farsça bildiği anlaşılan Kefevî bu biyografilerde bazen ilgili şahısla alakalı Farsça anekdotlar ve şiirler alıntılanmaktadır.

Bir tabakat eseri olması bakımından eserin kendisinden beklenen şey, başlıkta ismi verilen her fakihin ismi, baba ismi, varsa künyesi ve kendisiyle şöhret bulduğu lakabı, doğum ve vefat yeri ile tarihinin kaydedilmesi ve kısaca da olsa hayatı hakkında malumat verilmesidir. Fakat eserde biyografisi sunulmak için adı anılan her fakihle ilgili olarak bu bilgilere rastlayamamaktayız. Esere alınan çoğu fakîhin diğer tabakat eserleri tarafından tanıtılmış olması müellifi tekrara düşme endişesine itmiş olabilir. Bu sebeple olsa gerek müellifin bu eserinde

ortaya koymaya çalıştığı husus, mezkûr isimlerin kendileriyle tanındığı, kendilerinden aktarılan ya da haklarında eserlerde gizli kalmış malumatı, fetvayı ve diğer bilgileri alıntılanmak ve kayda geçirmektir.

Biyografisi kaleme alınan fakihlerin hocaları, talebeleri ve eserlerinin belirtilmeye çalışıldığı görülmektedir. Biyografilerde öncelikle övgüler yer almış, doğum, vefat tarihleri ve yerleri belirtilmiş ve ilgili fakihin kendi çağındaki ilmi konumu ve şöhreti kaydedilmiştir. Neredeyse her biyografide bu bilgiler yer almaktadır. Şu kadar var ki, kısa bir tercüme hali verilen her fakihle ilgili aralarında bir bağın kurulması mümkün gözükmeyen, düzensiz birçok alıntıya yer vermek eserin yazımında bir problem olarak görülebilir. Bu, müellifin eserini öncelikle notlar halinde tutması ve ardından bu notları düzene sokmaya ve eserine son halini vermeye ömrünün ifâ etmediği ihtimalini gündeme getirmektedir.

1. Kalbü'l-Ketîbe

Kefevî, sahabe, tâbiîn ve müçtehidlerin ketîbeleri haricindeki her ketîbede, o ketîbedeki fakihlerle akran olan bir ya da birden fazla mutasavvıfın biyografisine yer verir. Bu mutasavvıfların fakih ve Hanefî ilim adamları silsilesine dâhil olması önem arz etmemektedir. Hatta bu kişilerin diğer mezheplerin fakihleri arasında sayılması da müellifin bu şahısları eserine alması için bir engel teşkil etmemektedir. Müellif, çoğu zaman diğer fakihlere yaptığı övgüyü, tasavvuf ehlinin kullandığı şeyh, 'ârif, kutb, gavs, el-'âlimü'r-rabbânî gibi övgü kalıplarını kullanır. Bu zatları ilgili ketîbenin "kalbi" sayar. Bunların sayısı eserde bir hayli yekûn tutmaktadır. Eserde *kalb* başlıkları altında ismi zikredilen yüz otuz dokuz şahıs vardır. Eserin geneline nispetle bu oran yüzde on yedi'dir ki bu da hemen hemen eserin beşte birine denk düşmektedir. Bu sebeple eser bir Hanefî fakihleri tabakatı olduğu gibi aynı zamanda ilk dönemlerden müellifin çağına kadarki en mühim mutasavvıfların biyografisini içeren bir tasavvuf tabakatı eseridir. Bu özelliği ve farklılığı ile diğer tabakat eserlerinde alışık olmadığımız bir yazım türünü bu eserde müşahade etmiş olmaktadır. Eserin bu özelliği müellifinin belki de mutasavvıf bir ilim adamı olmasından kaynaklanmaktadır. Şu husus da belirtilmelidir ki müellif eserinde "kalbü'l-ketîbe" başlığını kullanmakla neyi amaçlamış, bu başlık altında bunca mutasavvıfa yer vermesiyle neyi gerçekleştirmiş olduğu hususu ise hala araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

2. Müteferrikât

Kefevî'nin bu eserinin ilgi ve dikkati celbeden hususlarından biri de ketîbelerinde müteferrikât isimli bir başlık kullanmasıdır. Ebû Hanîfe'nin talebeleri, talebelerinin talebeleri, onların da talebelerinin isimlerinin yer aldığı ilk üç ketîbe ve müellifin hocasının da yer aldığı yirmi ikinci ve son olan ketîbede bu müteferrikât bölümüne yer verilmemiştir. Bununla birlikte dört ile yirmi birinci ketîbeler arasındaki on dokuz ketîbenin tamamında “müteferrikât” başlıklı bölümler açılmıştır. Müellifin bu başlığa yer verme nedeni tarafımızdan tespit edilememiştir. Ayrıca bu başlık altında ismi zikredilen fakihlerin diğer fakihlerden ayırıcı ortak özelliklerini de tespit edemedik. Bu başlığın bu esere özgü olduğu hususu ve nedeninin araştırmacılar tarafından tespit edilmesi, eserin tanınması için katkı sağlayacaktır.

IV. Eserin Basımı ve Tahkiki

Eser ilk defa Saffet Köse, Murat Şimşek, Hasan Özer, Huzeyfe Çeker ve Güneş Öztürk tarafından tahkik edilerek 2017 yılında Mektebetül-İrşad tarafından dört cilt olarak yayımlanmıştır. Eserin girişine kısa bir müellif biyografisi eklenmiş ve tahkikte esas alınan üç yazma nüsha ile ilgili bilgiler verilmiştir. İlk defa basılan birçok eserde olduğu gibi bu eserde de bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Örneğin eser ve müellifi hakkında yeteri kadar bilgi verilmemesi bunlardan biridir. Müellifin çok fazla kaynağa müracaat etmesinin muhakkiklerin işini zorlaştırmış olabirliği peşinen kabul edilse bile, muhakkiklerin bu kaynaklar hakkında bilgi vermemesi, alıntılarının kaynaklardaki yerinin dipnotlarda gösterilmemesi bir başka eksiklik olarak görülebilir. Biyografilerin yazımlarında dikkat çeken kopukluklar ve birbirlerinden alakasız alıntılar arasında bazen de olsa ihtimalli bağlantılar kurmanın gerekliliği eserin okuyucusu tarafından hissedilmektedir. Eserin içerisinde ismi geçen kitaplar, âlimler ve fikhî mevzular hakkında notların tutulmamış olması ve şiirler ile Farsça alıntılarının anlamlarının izah edilmemiş olması eserin mütalaa edilmesini zorlaştıran hususlardandır. Her cildin bir fihristinin olmaması, eserin son fihristinin son derece eksik olması, tabakat türü eserlerde çok fazla ihtiyaç duyduğumuz bir dizin'in esere eklenmemesi gibi basıma müteallik eksikliklerin de sonraki baskılarda telafi edilecek hususlardan olduğunu ümit ediyoruz.